
Francesco Catozzella, Luigi Sabbarese (a cura di), *Il matrimonio nell'iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, Urbaniana University Press, Città del Vaticano 2021, ss. 748

Ks. dr Rafał Kamiński
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW
ORCID: 0000-0002-7822-3402
e-mail: rafal.kaminski@uksw.edu.pl

Kanoniczne prawo małżeńskie stanowi obszar, na którym swoje badania prowadzi stosunkowo największa liczba naukowców, zajmujących się prawem kościelnym. Teoretycy prawa małżeńskiego, obowiązującego w Kościele łacińskim od promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego w 1983 roku, otrzymali w omawianej publikacji doskonałe narzędzie, które pozwala sięgnąć do źródeł, śledząc *iter* powstawania poszczególnych norm, w trakcie prac nad rewizją Kodeksu prawa kanonicznego, zleconą niedługo po zwołaniu Soboru Watykańskiego II. Jest to zbiór szczególnie aktualny dla studium i debat nad normami prawa małżeńskiego, który jak zauważa we wstępie Filippo Ianonne, przewodniczący Papieskiej Rady Tekstów Prawnych, pojawia się po dwóch synodach poświęconych małżeństwu i rodzinie, ogłoszeniu adhortacji *Amoris Laetitia* oraz reformie procesu małżeńskiego, dokonanej przez papieża Franciszka. Prześledzenie drogi do powstania poszczególnych norm, jest z pewnością także pomocą do właściwej ich interpretacji i aplikacji, zgodnie z *mens Legislatoris*.

Obszerne dzieło pod redakcją dwóch profesorów, ale i praktyków prawa kanonicznego – Francesco Catozzella z Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego oraz Luigiego Sabbarese z Papieskiego Uniwersytetu Urbaniana w Rzymie, jest owocem ich pracy, zbierającej

w jednym tomie dokumentację prac redakcyjnych przy powstawaniu poszczególnych kanonów, poświęconych małżeństwu kanonicznemu. Szczególnym bogactwem publikacji jest zamieszczenie w niej, obok treści znanych chociażby z dyskusji publikowanych w czasopiśmie *Communicationes*, do którego konkretnych miejsc odsyła zamieszczona na wstępie tabela, dokumentów dotąd niepublikowanych, które autorzy opracowali w trakcie kwerendy archiwalnej. Dotyczy to w szczególności protokołów z dwudziestu trzech sesji, w czasie których pracował *Coetus de matrimonio*, jako jedna z grup roboczych wyznaczonych do opracowania poszczególnych zagadnień prawa kanonicznego. Materiały te zawierają nie tylko schematy i relacje kierującego pracami relatora Petera Huizinga, ale także głosy wszystkich konsultorów, z imiennym ich oznaczeniem, czego dotąd nie praktykowano, przedstawiających swoje *vota* w czasie prac kodyfikacyjnych, co pozwala poznać stanowiska biorących udział w pracach, zarówno w stosunku do pojedynczych zmian, jak i do proponowanych rozwiązań systemowych. Opublikowany został także po raz pierwszy protokół z posiedzenia plenarnego Komisji Kardynałów (*IV Plenaria* odbyta w dniach 24-27 maja 1977 roku), w czasie którego obradowano nad szczególnie doniosłymi kwestiami w obrębie opracowywanego prawa małżeńskiego.

Niezwykle cennym elementem opracowania jest obszerne studium wprowadzające, autorstwa Francesco Catozzelli, które stanowi metodologiczny klucz do lektury całego zbioru i korzystania z niego w podejmowanych badaniach.

Autor zaznacza na wstępie, że nie było intencją redaktorów tworzących zbiór omawianie zmian, które dokonywały się na poszczególnych etapach, gdyż takie analizy można znaleźć w innych opracowaniach. Ideą prezentowanej publikacji jest pokazanie drogi, jaką przeszli konsultorzy redagując tekst poszczególnych norm, uwzględniając także ich kontekst (por. kan. 17 KPK/83). Ważnym dopowiedzeniem ze strony F. Catozzelli jest zwrócenie uwagi na oddzielenie opinii poszczególnych konsultorów (które stanowiąc bogactwo debaty, mogą różnić się od siebie), od oceny ostatecznej propozycji organu

konsultacyjnego, jako całości, który ma służyć Prawodawcy do ostatecznego sformułowania promulgowanej normy.

Francesco Catozella wprowadzając czytelnika w *mare magnum* opublikowanych materiałów źródłowych przedstawia sposób pracy, omawiając poszczególne jej fazy, według których podzielono chronologicznie i logicznie zarazem, prezentowane dzieło. Szczególnie ciekawym i pożytecznym dla zrozumienia publikowanych materiałów jest omówienie metody pracy *Coetus*, na którą składało się prezentowanie w określonym czasie, przed sesjami tematycznymi, pojedynczych opinii konsultorów na temat danego zagadnienia, ich zebranie i redakcja przez relatora, opracowanie wstępnego schematu, dyskusja nad nim oraz przyjęcie brzmienia ostatecznej wersji kanonu, w drodze głosowania.

Jak zaznacza Autor, złożoność zagadnień prawa małżeńskiego powodowała, że niektóre tematy były traktowane na więcej niż jednej sesji. Powodowało to niekiedy konieczność powtórnego wotowania ze strony konsultorów i opracowania nowych schematów. Te powtórne relacje, w prezentowanej publikacji zostały umieszczone przed schematami kolejnych zagadnień prawa małżeńskiego, które miały się znaleźć w nowym kodeksie.

Warto również zauważyć, że styl redakcyjny prezentowanych syntez różni się od siebie. O ile w pierwszych relacjach przeważa styl eksponujący i analizujący opinie poszczególnych konsultorów, o tyle późniejsze relacje mają charakter syntetyczny, przybierający postać schematu, w którym zaznaczono miejsca zmodyfikowane lub proponowane innowacje.

Dla zorientowania się w tematyce, co znacznie ułatwia poszukiwanie interesującego czytelnika zagadnienia, F. Catozella wymienia poszczególne tematy z siedemnastu sesji, odbytych w latach 1966-1973 oraz omawia sposób pracy Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu prawa kanonicznego nad *Schema de sacramentis*, który zawierał także prawo małżeńskie. Po całościowym opracowaniu schematu dotyczącego wszystkich sakramentów, do zagadnień matrymonialnych nadesłano 172 *vota*, które opracowano syntetycznie w dwóch relacjach. Dla uwzględnienia w schemacie prawa małżeńskiego z 1975

roku nadesłanych przez organy konsultacyjne obserwacji, o których powyżej, powołany został kilkuosobowy zespół *parvus Coetus de matrimonio*, który na nowo poddał rewizji przygotowany schemat, pracując nad nim na kolejnych pięciu sesjach w latach 1977-1978.

Pierwsza z nich (21-25 lutego 1977) dotyczyła generalnych uwag do całości schematu oraz zaaprobowania nowego porządku kanonów wstępnych, uwag do poszczególnych kanonów, w tym dołączenia normy dotyczącej konsensu małżeńskiego, a także przeszkód w ogólności. Zaprezentowano także nowy schemat pierwszego rozdziału dotyczącego opieki duszpasterskiej i przygotowania do celebracji sakramentu.

Na drugiej sesji (25-29 kwietnia 1977 r.) zdecydowano ostatecznie o pozostawieniu określenia *humano modo* w odniesieniu do aktu małżeńskiego. Zajmowano się ponadto nadal przeszkodami oraz małżeństwami mieszanymi.

Na sesji trzeciej (16-21 maja 1977 r.) przyjęto zmodyfikowany schemat dotyczący małżeństw mieszanych oraz poddano ocenie rozwiązania normatywne dotyczące poszczególnych przeszkód zrywających. Rozpoczęto ponadto dyskusję w odniesieniu do formy kanonicznej.

Na kolejnej, czwartej sesji (17-21 października 1977 r.), dyskusja ta była kontynuowana. Przyjęto zaproponowane schematy, dodając możliwość asystowania przy zawieraniu małżeństwa przez wiernych świeckich. Przyjęto także rozwiązanie dotyczące przypadku braku delegacji do asystowania, uznając możliwość uzupełnienia ze strony Kościoła, w przypadku błędu prawnego i faktycznego oraz w wątpliwości pozytywnej i prawdopodobnej. Na tej sesji dyskutowano także na temat małżeństw zawieranych tajnie oraz miejsca i czasu celebracji, a także skutków zawarcia małżeństwa. Na zakończenie sesji rozpoczęto również dyskusję na temat możliwości rozwiązania małżeństwa.

Piąta sesja (30 stycznia-2 lutego 1978) wypełniona była konkluzją dyskusji tego zagadnienia oraz podjęciem tematu separacji kanonicznej oraz konwalidacji małżeństwa. Po konsultacjach dotyczących poszczególnych kanonów, konsultorzy rozpatrywali niektóre zagadnienia szczególne, które zostały przedstawione przez *parvus Coetus*

Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu prawa kanonicznego. Były to wątpliwości dotyczące: definicji małżeństwa, przychylności prawa, którym się cieszy małżeństwo zawarte, możliwości ustalenia przez konferencje biskupów przeszkód zrywających.

Odpowiedzi Komisji, po raz pierwszy publikowane w prezentowanym tomie, zostały wypracowane w czasie posiedzenia plenarnego w maju 1977 roku. Zarówno pozytywne – dotyczące pierwszych dwóch kwestii oraz negatywna – dotycząca kwestii trzeciej, spowodowały dalsze modyfikacje odnośnych kanonów, które odnotowano skrupulatnie w publikowanych protokołach z prac zespołu.

Aby Kolegium Biskupów mogło zapoznać się z całościowym schematem kodeksu z 1980 roku, bez potrzeby odsyłania go do ponownych konsultacji poszczególnym konferencjom biskupów, co znacznie przedłużyłoby promulgację nowej kodyfikacji, na polecenie papieża poddano go rewizji ze strony kardynałów, członków Komisji rewizyjnej, dołączając do tego grona innych hierarchów, wyróżniających się biegłością w prawie kanonicznym. Ich uwagi wraz z odpowiedziami Sekretariatu, zostały syntetycznie zebrane w opublikowanym w prezentowanym dziele *Relatio complectens synthesim animadversionum...* Zostało ono przesłane ponownie do członków papieskiej Komisji, która traktowała z uwagą sześć szczególnych kwestii, na sesji plenarnej w październiku 1981 roku. Zapis jej prac został także umieszczony w omawianej publikacji. Warto zauważyć, że komisja nie ograniczyła się tylko do rozważenia kilku kwestii szczególnych. Widząc jednakże, że dyskusja nad wszystkimi przedstawionymi kwestiami nie jest możliwa, ograniczono się do rozpatrzenia kwestii, które przedstawiła grupa przynajmniej dziesięciu ojców. W ten sposób w drugiej fazie sesji plenarnej, debatowano na trzydziestoma pięcioma zagadnieniami. Protokoły z tych prac można również znaleźć w prezentowanej publikacji.

F. Catozzella w swoim studium wprowadzającym w lekturę, poświęca także jeden punkt (nr 8) ostatniej rewizji zaproponowanego schematu nowego kodeksu, ze strony papieża Jana Pawła II. Sposób konsultacji papieża i wniesione uwagi zostały omówione przez Autora,

ale z oczywistych względów, nie są zamieszczone jako protokoły w treści publikacji.

Osobne miejsce (nr 9) Autor wprowadzenia poświęca omówieniu sposobu komunikowania zainteresowanym zmian w prawie kanonicznym, poprzez stworzenie i upowszechnienie wydawanego od 1969 roku czasopisma *Communicationes*. Syntezy dotyczące prac nad prawem małżeńskim były publikowane w nim w latach 1971-1973. Nie były to jednak pełne zapisy protokołów, publikowane w sposób systematyczny, a jedynie istotniejsze fragmenty, anonimizujące głosy poszczególnych konsultorów (integralne zapisy siedemnastu sesji poświęconych prawu małżeńskiemu opublikowano w *Communicationes* latach 2000-2002).

Autor wspomina także o innych miejscach publikacji syntez prac poświęconych prawu małżeńskiemu: w języku włoskim w czasopiśmie *Il Regno* oraz w łacińskim oryginale w *Periodica de re canonica, morali et liturgica* wraz z komentarzem Urbano Navarrete, w roku 1974. Prace kodyfikacyjne były również w tamtym czasie tematem wielu wystąpień konsultorów, zapraszanych na naukowe konferencje.

Ostatni punkt przed konkluzją swojej introdukcji (nr 10), Autor poświęca źródłom, które stanowiły bazę dla reformy prawa małżeńskiego. Oczywistym jest, że reformatorzy obficie czerpali z dokumentów Soboru Watykańskiego II, a w szczególności z konstytucji *Gaudium et spes* (nr 48-52). Wynikające z analizy źródeł postulaty, po wielu dyskusjach przedstawiono papieżowi do osobistego rozeznania, jako kierunki prac nad reformą prawa małżeńskiego. Dotyczyły one: uproszczenia dyscypliny w zakresie przeszkód małżeńskich i uwzględnienia ich w kontekście społecznym; zwrócenia uwagi na ducha ekumenizmu i wolności religijnej przy zawieraniu małżeństw z ochrzczonymi akatolikami i nieochrzczonymi; modyfikacje w zakresie formy kanonicznej w odniesieniu do delegacji i konwalidacji w przypadku jej braku; zwrócenie uwagi na nadużywanie formy nadzwyczajnej poza niebezpieczeństwem śmierci; pilniejsze czuwanie ze strony proboszczów nad przygotowaniem do małżeństwa i towarzyszeniem parom także po jego zawarciu.

Wpływ powyższych postulatów jest widoczny w pracach nad poszczególnymi schematami, o czym może przekonać lektura opublikowanych protokołów. Wśród innych źródeł, których postanowienia należało zintegrować z nową kodyfikacją F. Catozzella wymienia dokumenty w formie motu proprio Pawła VI: *Pastorale munus, De Episcoporum muneribus, Matromonia mixta, Crebrae allatae sunt*. W kontekście ostatniego dokumentu, Autor zwraca uwagę na jego znaczenie przy konieczności pogłębienia w czasie prac kodyfikacyjnych uzgodnień między kodyfikacją łacińską i wschodnią, które przynajmniej częściowo dokonywały się w tym samym czasie. Członkowie *Coetus* pracującego nad normami dotyczącymi prawa małżeńskiego byli także świadomi ewolucji jurysprudencki rotalnej, na którą doniosły wpływ miało soborowe nauczanie na temat małżeństwa w jego wizji personalistycznej, zwłaszcza że niektórzy konsultorzy należeli do audytorów rzymskiego trybunału, bądź też w swoich badaniach zajmowali się jego orzeczeniami. Sentencje rotalne nie pozostawały bez wpływu na schematy, które powstawały w toku prac kodyfikacyjnych, choć trudno szukać dosłownych cytatów z nich zaczerpniętych, które znalazłyby się w opublikowanych protokołach.

W podsumowaniu studium, umieszczonym przed tekstem właściwym, F. Catozzella zamieszcza dwie uwagi o charakterze ogólnym. Pierwsza z nich dotyczy sposobu pracy nad powstaniem kodeksu, którą określa jako „chóralną”, mając na myśli udział licznych podmiotów i osób, które w sposób aktywny konsultowały poszczególne partie, w tym tę dotyczącą prawa małżeńskiego, wnosząc swoje propozycje, komentarze i uwagi. Jak zauważa Autor wprowadzenia, w opracowanym tomie udało się zamieścić część z ogromu materiału jaki znajduje się w archiwum Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu prawa kanonicznego. W toku prac, jak zauważa Catozzella, dał się odczuć duch pracy kolegialnej, która dokonywała się z poszanowaniem tradycji i ciągłości prawa kościelnego, z jednoczesnym zrozumieniem potrzeby odnowienia go w duchu II Soboru Watykańskiego.

Druga obserwacja dotyczy szerokiej debaty, jaka dokonywała się równocześnie z pracami zespołu opracowującego schematy. Toczyła się ona w ośrodkach uniwersyteckich, za pomocą konferencji

naukowych i kongresów, czy też na łamach licznych czasopism z zakresu prawa kanonicznego. Chociaż, jak zauważa Autor, dyskusja doktrynalna odbywała się niejako „obok” prowadzonych prac konsultatorów, nie pozostała bez wpływu na ich przebieg, stąd też Catozzella zauważa użyteczność opracowań, takich jak omawiany tom dokumentów. Zawiera on bowiem panoramę różnych punktów widzenia na to samo zagadnienie, co może tylko służyć ubogaceniu debaty, w odróżnieniu od monografii, która zazwyczaj prezentuje spojrzenie jednego autora na specyficzne zagadnienie prawne.

Zasadnicza treść dzieła została podzielona na trzy części, według chronologii odbywanych sesji. Powyżej zasygnalizowano już tematykę ich prac. Warto jednak zaznaczyć w jaki sposób zostały umieszczone w publikacji dokumenty dotyczące poszczególnych zagadnień.

Pierwsza, najobszerniejsza część (511 ss.), zawiera zapis prac w fazie pierwszej redakcji nowych kanonów prawa małżeńskiego, które trwały w latach 1966-1973 (sesje *Coetus de matrimonio*). Oprócz protokołów z siedemnastu sesji, w czasie których poruszano kwestie ogólnej rewizji prawa małżeńskiego, zgody małżeńskiej, podstępu oraz formy zawarcia małżeństwa, znajdują się tutaj pierwsze schematy dotyczące formy i miejsca zawarcia małżeństwa. Część tę wieńczą dwie syntetyczne relacje Petera Huizinga, dotyczące całości prac, dokonanych w pierwszej fazie.

Druża część to protokoły z pięciu sesji, w czasie których prace kontynuowano jako *parvus Coetus de matrimonio*, odbytych w latach 1975-1978. W czasie ich trwania poddano ocenie uwagi wniesione przez poszczególnych konsultatorów oraz organy konsultacyjne w postaci konferencji biskupów, dykasterii Kurii Rzymskiej, uniwersytetów oraz Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu prawa kanonicznego. W tej części, znajduje się także wspomniany wyżej wynik prac Komisji kardynałów.

Trzecia, ostatnia część zbioru, to materiały, które wypracowano na sesjach w latach 1980-1981. Była to faza powtórnej rewizji wypracowanych schematów, ze strony Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu prawa kanonicznego. W tym miejscu zamieszczona została synteza wniesionych przez członków papieskiej komisji uwag do schematu

novissimum, wraz z odpowiedziami udzielonymi przez sekretariat i konsultorów pracujących nad redakcją norm.

Ostatnia część zawiera również akta z prac piątego posiedzenia plenarnego Komisji Kardynałów (*V Plenaria* odbyta w dniach 20-29 października 1981 roku, choć informacja w tekście na str. 629, zawiera błąd literowy, podając datę posiedzenia jako: „20-20 octobris”).

Dokumenty z posiedzeń komisji, poświęcone zostały sześciu kwestiom szczegółowym. Są to kolejno: zdolność do zawarcia drugiego małżeństwa przez żonatyh diakonów, którzy owdowieli (*questio specialis IV*); konsens małżeński (*questio VIII*); sakramentalność małżeństwa (*questio IX*); tworzenie rodziny chrześcijańskiej (*questio X*); dyspensa od formy kanonicznej przy zawieraniu małżeństw mieszanych (*questio XXIV*); dyspensa od przeszkód małżeńskich w niebezpieczeństwie śmierci (*questio XXXI*).

Zamieszczona na końcu zbioru tabela synoptyczna, pozwala dostrzec ewolucję norm dotyczących prawa małżeńskiego, począwszy od Kodeksu pio-benedyktyńskiego z 1917 roku, poprzez kolejne schematy z lat 1975 (*de sacramentis*), 1980 (*Codicis*) oraz 1982 (*novissimum*), aż do ostatecznej redakcji kanonów w wersji, w której weszły w korpus Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. Dodatkowym atutem tego zestawienia jest zaznaczenie kanonów, które zostały zmodyfikowane już po promulgacji obowiązującego zbioru.

Korzystanie z zaproponowanej publikacji może napotkać na pewną trudność. Praca z tym niezwykle cennym zbiorem wymaga bowiem dobrej znajomości języka łacińskiego, w którym sporządzone zostały protokoły prac na poszczególnych etapach rewizji kodeksu, co dla kanonistów, zwłaszcza młodego pokolenia, może okazać się niemałym wysiłkiem.